

Nationaal-Socialistische Beweging 14-12 1931-5-5 1945

De **Nationaal-Socialistische Beweging** (NSB) was in het interbellum de meest succesvolle nieuwe partij. Door haar collaboratie met de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog is de NSB waarschijnlijk ook de meest beruchte partij uit de Nederlandse geschiedenis geworden.

De oprichting van de NSB vond plaats op 14 december 1931 te Utrecht. Tot de twaalf oprichters behoorden A.A. (Anton) Mussert en C. (Kees) van Geelkerken. Eerstgenoemde nam de leiding van de partij op zich, terwijl Van Geelkerken tot Algemeen Secretaris werd benoemd. Het politieke programma van de partij was grotendeels een kopie van dat van de Duitse NSDAP: alleen de anti-semitistische passages en het zogenaamde *Führerprinzip* waren weggelaten.

In het eerste jaar van haar bestaan gaf de NSB prioriteit aan de ontwikkeling van haar organisatie en stijl. Pas op 7 januari 1933 trad de partij voor de eerste maal naar buiten op een landdag te Utrecht. Op deze landdag werd het eerste peloton van de Weerafdeling (WA) gepresenteerd, terwijl Mussert ook het eerste exemplaar van het nieuwe partijblad *Volk en Vaderland* kreeg overhandigd. Deze eerste landdag was het begin van een stormachtige opmars. Telde de partij in januari 1933 nog slechts duizend leden, in december 1933 had de NSB meer dan 20.000 leden en een uitgebreide wachtlijst. Door het land waren kringhuizen geopend en de voor die tijd spectaculaire partijdagen trokken veel publiek. Mussert achtte de partij evenwel nog niet sterk genoeg om deel te nemen aan de Tweede Kamerverkiezingen van 1933.

De opkomst van de NSB stuitte in 1933 reeds op verzet. De regering besloot een uniformverbod in te stellen (september 1933), waardoor de WA niet meer in haar zwarte uniformen op straat kon marcheren. Bovendien werd het ambtenaren verboden lid te zijn van de NSB (december 1933). De maatregelen hadden voorsnog echter niet het gewenste effect: het ledental van de NSB groeide in 1934 tot ongeveer 35.000 leden. Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 1935 behaalde de partij bovendien 7.94% van de stemmen: het was sinds 1918 de hoogste score die een nieuwe partij had behaald. De beste resultaten had de NSB gehaald in de provincies Drenthe (11.19%), Limburg (11.69%), Utrecht (9.51%) en Noord-Holland (9.64%). Ook de groei van het ledental zette door: medio 1936 had de partij 55.000 leden.

De voortgaande groei leidde tot een intensivering van het verzet tegen de NSB. Twee organisaties werden opgericht, met als doel de NSB een halt toe te roepen; respectievelijk het Comité van Waakzaamheid tegen het nationaal-socialisme en Eenheid door Democratie. Bovendien verboden de Rooms-Katholieke kerk en de Gereformeerde Kerken hun gelovigen lid te zijn van de NSB (respectievelijk mei 1936 en oktober 1936).

Na de Provinciale Statenverkiezingen van 1935 zou de NSB sterk radicaliseren. In de in maart 1936 uitgegeven *Staatkundige richtlijnen der Nationaal-Socialistische Beweging* (ook wel *Brochure V* genoemd) omarmde de partij voor de eerste maal de nationaal-socialistische rassenleer. Ook werden nationaal-socialistische symbolen als de wolfsangel geïntroduceerd, terwijl de partij ook meer dan voorheen het *Führerprinzip* benadrukte. Zonder veel voorbehoud keurde de partij bovendien de binnenlandse terreur en de agressieve buitenlandse politiek van het Derde Rijk goed. De radicalisering en de toenemende bestrijding van de partij had grote gevolgen voor het ledenbestand. Veel leden verlieten de partij (schattingen variëren van een verlies van 20.000 tot 40.000 leden in de periode 1932-1937). Het vertrek van de oude aanhang werd echter deels gecompenseerd door de komst van nieuwe, meer radicale aanhang. Begin 1937 telde de partij rond de 50.000 leden.

De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van 1937 liepen uit op een fiasco voor de partij. Haar stemmental was gezakt tot 4.21%. In plaats van de gehoopte twintig zetels kreeg de partij er vier. Het teleurstellende resultaat zorgde voor allerlei interne conflicten. Een groep onder leiding van G. van Duyl wilde Mussert als leider afzetten. De poging mislukte en Van Duyl en de zijnen werden geroyeerd, waarop zij de Nederlandsche Volkspartij oprichtten. De radicalisering van de NSB zou na de Tweede Kamerverkiezingen van 1937 voortgaan. De op het Duitse nationaal-socialisme geënte volkse leer werd de dominante ideologie binnen de partij. Een belangrijke pleitbezorger van deze volkse leer was M.M. Rost van Tonningen, behalve Tweede Kamerlid ook hoofdredacteur van de NSB-krant *Het Nationale Dagblad*.

Na 1937 was de NSB niet langer een vervaarlijk oprukkende beweging, maar een kleine, geïsoleerde partij met een tamelijk trouwe achterban, die zich door tal van nevenorganisaties aan de

partij verbonden wist. Het ledental van de NSB bleef na 1937 redelijk stabiel: rond de 30.000. Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 1939 bleek het stemmental slechts licht gedaald tot 3.89%.

In de chaotische eerste dagen na de Duitse inval op 10 mei 1940 werden meer dan 5.000 NSBers gearresteerd. Na de Duitse overwinning kwamen zij weer op vrije voeten. Op 22 juni 1940 hield de NSB in Lunteren de 'Hagespraak der Bevrijding', waarbij Mussert de Duitse bezetter steun toezegde. In de straten verschenen weer geüniformeerde WA-ers en het ledental van de NSB steeg weer tot ongeveer 50.000 begin 1941. In september 1940 was bovendien een Nederlandse SS opgericht onder leiding van J.H. Feldmeijer. In tegenstelling tot de NSB, die wilde vasthouden aan een zelfstandig, nationaal-socialistisch Nederland, zou deze Nederlandse SS zich sterk maken voor aansluiting van Nederland bij het Groot-Duitse Rijk. Tussen de twee organisaties zou een felle machtsstrijd ontbranden.

Begin 1942 was het ledental van de NSB gestegen tot 85.000. De partij was bovendien vanaf december 1941 de enige, door de Duitse bezetter geaccepteerde partij. De Duitse bezetter droeg evenwel nauwelijks enige verantwoordelijkheid over aan de NSB. Wel waren tal van NSB-ers op vacant geworden posten geplaatst. De erkenning van de Duitse bezetter van Mussert als leider van het Nederlandse volk (december 1942) had weinig om het lijf. De NSB-voorman kreeg niet de bijbehorende bevoegdheden toegewezen en moest toezien hoe de NSB als partij in toenemende mate werd genegeerd door de Duitse bezetter. Op 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) vluchtten bijna 35.000 NSB-ers naar Duitsland vanwege geruchten over een spoedige komst van de geallieerde legers. Het zou echter tot 5 mei 1945 duren alvorens het gehele land werd bevrijd. De NSB was toen als partijorganisatie reeds op sterven na dood.

Na de bevrijding werden vele NSB-ers gearresteerd. Van de kopstukken werden enkelen - onder andere Mussert- tot de dood veroordeeld, anderen - zoals Van Geelkerken- kregen levenslang. Rost van Tonningen pleegde nog voor hij berecht werd zelfmoord. Volgens een door de Nederlandse regering in Londen aangenomen wetsbesluit was partijvorming op basis van fascistische en nationaal-socialistische basis voortaan verboden.